

Sz. Szabó László

AZ IZLÉS FOGALMA

Az izlés rendkívül bonyolult, összetett jelenség. Általános fogalmát tekintve a mindennapi élet problémakörébe szokás sorolni. Illetékessége, érvényességi köre azonban nem terjed ki a valóság minden szférájára. Például kompetenciája a tudományban, a politikában és az etikában kérdéses. Ahol viszont illetékességét elismerjük - a privát szférája az embernek, a hedonisztikum, az etikett, az esztétika és a művészet területei - ott különböző norma - és normarendszerek érvényesülnek az izlésben.

Ahhoz, hogy az izlés fogalmát jól megértsük, szükséges e normarendszerekről, ill. az izlés érvényességi köréről néhány gondolatot előrebocsátani, ill. röviden arról szólni, hol is van a helye az izlésnek az esztétikában. /Annál is inkább, mert erről külön előadás nem hanqzik el./ Nem kell különösebben bizonyítani, hogy legszubjektivebben az ember privát-szférájában érvényesül az izlés. Azért, mert az izlés ítélete ez esetben nem szembesíthető mindig az adott, elfogadott normákkal és törvényszerűségekkel. Az ember izlése által diktált döntések itt lehetnek a legkülönbözőbbek. Itt érvényesül leginkább a régi szólás igazsága: De gustibus non est disputandum. Az izlések fölött nem szabad vitatkozni. Köznyelvi formájában: Izlések és pofonok különbözőek, kinek a pap, kinek a papné, kinek a szőke, kinek a barna... kinek

mi a kedvenc étele, szórakozása, hobbyja, milyen típusú nő, férfi tartozik, vonható tetszése alá stb.

Az etikett és az esztétikum művészetén kívüli szférájában is sok szubjektív elem érvényesül még. Bár ez a terület az izlésnek már egy másik "rétege". A társadalmi tényezők ez esetben már többször és jobban éreztetik hatásukat. A hasznosság és az esztétikum objektíven érvényesülő törvényei jobban szembe-síthetők az egyén e szférába tartozó döntéseivel.

A magánélet szférái tartoznak elsősorban ide is; mi tetszik, mi nem tetszik az embernek a természetben és a társadalomban. A tetszés, választás mértékét azonban már részben a környezet, a társadalmi ráhatások befolyásolják, különösen a társadalomra vonatkozó izlés ítéleteket.

Az izlés érvényességi körének végezetül van az előbbiektől - megítélésünk szerint - lényegesen különböző területe. Ez pedig az esztétika és a művészetek szférája. Itt ugyanis az említett normarendszerek másképpen érvényesülnek, mint az előbbi két esetben. E különbség lényege az, hogy a művészetek megítélésében minimálisra csökken a szubjektív elem az ítéletben. Mit jelent ez? Azt, hogy aki műalkotásokat fogad be, vagy utasít el, rangsorol, minősít, annak alkalmazkodnia kell azokhoz az objektíven létező esztétikai törvényszerűségekhez, amelyek nélkül megfelelő minőségű befogadás csak ritkán lehetséges.

Tehát valaki egyszerre nem mondhatja rangos alkotásnak Móricz és P. Howard regényeit, Kodály Zoltán, vagy S. Nagy István muzsikáját. Választása itt kifejezetten ezen kialakult esztétikai normarendszerrel adekvátan történhet. Szubjektuma az ember izlésének ez esetben legfeljebb abban nyilvánul meg, hogy az esztétikai törvényszerűségekkel szembesíthető művek között választ az egyén. /Természetesen itt arról van szó, ha az egyénnek van izlése./ Nem Kodály tetszik neki pl., hanem Bartók. Nem Juhász Ferenc, hanem Nagy László. Nem Pátzai Pál, hanem Somogyi József. Tehát esztétikailag minősíthető alkotások között válogat.

A művészeti izlés tehát már az esztétika; a művészet törvényeinek ismeretét is feltételezi. Az esztétika, a művészetelmélet pedig tudomány, amely tanulás által sajátítható el. Tehát tudományos ismeretanyag birtoklása is szükséges a jó művészeti izlés megszerzéséhez.

Azért hangsúlyozzuk ezt, mert vannak, akik az izlést mindenesztől a mindennapi élet, a köznapi tudat kategóriájába sorolják. Az első két esetben - az izlés említett előző két "rétegénél" - ez el is fogadható. A művészeti izlés esetében azonban már nem. Hiszen már a művészeti izlés nevelése is nagyfoku tudatosságot feltételez; mindenekelőtt éppen azt, hogy az izlést általában is, de a művészeti izlést különösen és mindinkább kivonjuk a köznapi tudat hatása alól, amely szférában még nagyfoku szubjektivitás, spontaneitás a jellemző, éppen a hagyományok, elő-

ítéletek, szokások hatása révén. /Nincs idő a mindennapi és a teoretikus tudat különbségének elemzésébe belebocsátkoznunk. Pusstán jelezzük, hogy hajlunk Szerdahelyi István véleménye felé és a mindennapi, a köznapi tudatot nem minősítjük egyértelműen negatívnak./

Véleményünk szerint, ha az izlés helyét akarjuk kijelölni az esztétikában, differenciáltabban kell eljárunk az izlés különböző szféráinak, "rétegeinek" hovatartozását illetően. Ahhoz, hogy az izlés fogalomhoz megfelelően közelíteni tudjunk, a fent említettek figyelembevételére elengedhetetlen.

Hiszen az izlésben - s ennek bővebb kifejtésére itt nincs módunk - tudatos és öntudatlan elemek, intuitív ráérezés, fogékonyság és tudományos ismeretek összetevői keverednek.

Vagyis amikor izlésünk szerint /izlésünknek megfelelően/ ki nyilvánítjuk valamiről, hogy "tetszik", vagy "nem tetszik", az részünkről lehet ösztönös vonzódást magába foglaló választás, vagy rendkívül tudatos, az objektív törvényszerűségekkel szembeesithető döntés.

Itt tehát hangsúlyoznunk kell, hogy az izlésnek említett szférái, rétegei nem mereven határolódnak el egymástól, hanem át- szövik egymást.

Amikor tehát mi azt valljuk, hogy pl. a művészeti izlés ma a teoretikus tudat által döntően befolyásolt kategória, mert birtoklása tudományos ismereteket, sok tudatos elemet is feltételez, nem zárjuk ki azon főként pszichikus meghatározókat sem az egyéni ítélet kialakításából, melyek az emberben a tetszés tárgyával való találkozásig kialakultak.

Mielőtt konkrétan az izlés fogalmával, fogalomkörével kapcsolatos kérdésekkel foglalkoznánk, összegzésként meg kell jegyeznünk: az izlés esetében sokkal összetettebb, bonyolultabb jelenséggel van dolgunk, semmint egyértelműen kimondhatnánk: az ösztönösség az izlésben a köznapi tudat velejárója, a teoretikus tudat pedig a tudatos izlés megfelelője. Hiszen az izlés "ösztönös rétegeiben" is bizonyára ki lehet mutatni tudatos elemeket s minthogy a tudatos ismereteket elsősorban feltételező művészeti izlésben is rábukkanhatunk ösztönös, szubjektív elemekre, az izlés "létének" dialektikája - többek között - éppen ebben is rejlik. Megítélése azért is igényel nagy körültekintést, differenciálást.

Tisztelt Hallgatóság!

Ugy véljük, a fentiek előrebocsátása feltétlenül szükséges volt ahhoz, hogy az alábbiakban most már az izlés fogalmával foglalkozhassunk. Mint ismeretes, az izlés fogalmával kapcsolatosan két előadás hangzik el. Egyik az izlés fogalmának történeti fejlődését vázolja fel, másik - e mostani - éppen ezért az utóbbi másfél évtized - főképpen magyar és orosz

nyelvterületen lezajlott - vitáinak tükrében törekszik számot adni azokról a kísérletekről, eredményekről, amelyek az izlés meghatározására irányultak, irányulnak napjainkban.

Talán nem haszontalan, ha jelezzük, hogy áttekintésünk van a szovjet, a lengyel, a bolgár, s részben a német nyelvterületek izléskutatásainak eredményeiről. Leszámítva az empirikus /felmérésre alapozott/ jellegű publikációkat, az izléseleméleti-, izléseesztétikai kutatások /marxista kutatások/ - bár az utóbbi másfél évtizedben felélénkültek, s több lényeges kérdést felvetettek és igyekeztek megválaszolni - még mindig gyermekcipőben járnak. Említésre méltó bolgár és német eredményekről nem adhatunk számot. A század első felében a Schücking, Vloten-hez kapcsolódó kutatásokhoz hasonlókról nincs tudomásunk. Lengyelországban is csak az utóbbi években indult meg az izlés iránti elméleti érdeklődés. Lényeges publikációk azonban nincsenek. A varsói egyetem esztétika történésze, Stanislaw Pazura foglalkozik az izlés fogalom történetével. Egyenlőre azonban még a kutatás stádiumában. Közvetve tudjuk, hogy nem sokkal jobb a helyzet a nem szocialista országokban sem. Talán az angolt kivéve. Ismerjük ugyanis BOAS, George: Az izlés története felé /Toward a history of taste/ c. tanulmányát, tudunk J. Laver, R. Fump, R. Lynes, O. Brochmann, R. Peacock munkáiról.

Ebben a nemzetközi mezőnyben a magyar és szovjet izlés-esztétikai kutatások nincsenek lemaradva. Az utóbbi években pedig különösen megizmosodtak. De nézzük most már ezeket az eredményeket az izlés-fogalom meghatározására irányuló törekvések tükrében.

Mindenekelőtt megkíséreljük az izlés fogalmának definiálására irányuló törekvéseket és próbálkozásokat valamilyen formában rendszerezni. A szóbanforgó tárgyban a felfogásokat az alábbi nézőpontok köré csoportosíthatjuk:

Vannak vélemények, melyek szerint az izlés azonos az emberek, emberi közösségek esztétikai ideáljaival, elképzeléseivel, általában esztétikai nézeteinek rendszerével. A Magyar Esztétikai Kislexikon első kiadása pl. az izlést "az egyes ember, vagy egy adott társadalmi réteg, osztály esztétikai ideáljainak"¹ tekinti, amelyhez mérve az emberek kialakítják esztétikai ítéleteiket. Ez a fajta meghatározása az izlés fogalmának vitatható. Hiszen az ember esztétikai ideáljainak rendszere csupán egyik összetevője, még pontosabban egyik előzménye, feltétele izlése kialakulásának. Így egyfelől szűk a megfogalmazás, másfelől pedig nagyon is körülhatárolatlan.

Többen már árnyaltabban fogalmazzák, amennyiben akár egy adott közizlés szintjét az adott, meghatározott, adekvát esztétikai

1. Szigeti József: Esztétikai kislexikon. Kossuth K. Bp. 1969.

nézetek rendszeréből vezetik ugyan le, vagy e nézetek fejlődésével összefüggésben vizsgálják, de nem azonosítják vele. Ilyen felfogásban közelíti meg az izlés fogalmát pl. Viktor Szkaterscsikov is, aki szerint az emberek izlése csak közvetve vezethető le a társadalom esztétikai nézeteiből. "Az esztétikai izlések meghatározott esztétikai rendszerek alapján fejlődnek, kifejezik, feltárják azokat ..." ²

Később megjelent könyvükben /J. Lukinnal közösen írták/ Szkaterscsikov megerősíti korábban vallott nézeteit az izlésről, de már pontosabban fogalmaz: "Hogyha esztétikai izlésen konkrét érzelmi-eszmei értéket és jelenséget értünk a természetben, a társadalmi életben, vagy a művészetben, akkor természetesen az ilyen értékek nem tudnak nem kifejezni meghatározott esztétikai ideákat. Az emberek izlése alapján, végsősoron még tudjuk itélni az ő felfogásukat is /sőt abban az esetben is, amikor ők azt nem ismerik fel, vagy nem akarják világosan értésünkre adni/." ³ Szkaterscsikov "izlésfogalma" így már átvezet azoknak a felfogásoknak a körébe, akik az izlésnek, mint kategóriának értékelő, ítélkező jellegét hangsúlyozzák elsősorban. Értékelő, ítélkező jellegét tartva meghatározónak, nem tagadva az esztétikai ideálok /nézetek/ meghatározó szerepét az izlés kialakulásában, fejlődésében, mint ahogy Szkaterscsikov is elismeri, hogy az izlés végsősoron ítélet. Már ilyen értelemben definiálja az izlés végső fogal-

2. V.K. Szkaterscsikov: Tvoj eszteticzeszkij vkusz. /A Te esztétikai izlésed./ Znanije, Moszkva, 1963. 8 p.

3. J.A. Lukin - V.K. Szkaterscsikov: Osznovi markszisztiszko-leniniszkoj esztetiki. /A marxista-leninista esztétika alapjai. "Vüzsája Skola", Moszkva, 1971. 157 p./

mát a neves Usakov-féle értelmező szótár is, amikor az izlés második jellemzőjeként annak "esztétikai-értékelő" tulajdonságát emeli ki.⁴ Hasonlóan vélekedik a Dal-féle értelmező szótár is: "Az izlés mindig értékelő jelenséggel kapcsolatos... értékelő kategória."⁵

L. Kogán könyvében szintén értékelő és normatív kategóriának tartja az izlést elsősorban. "Mi arra gondolunk - írja -, hogy lehetséges úgy meghatározni a művészeti izlést, mint viszonylagos állandó rendszerét fontos esztétikai jelenségek értékeinek..."⁶

És itt tennünk kell egy kis kitérőt. Kogán ugyanis tudatosan keveri az izlés, az esztétikai és művészeti izlés fogalmát, mert mint írja: "Az embert a természeti és a társadalmi jelenségek értékéhez és a művészeti alkotások értékéhez való közelítésben egységes igény a szépség, ezt azonos ideálok és nézetek vezérlik."⁶

4. D. N. Usakov: Tolkovuj Szlovar russzkogo jazika. /Az orosz nyelv értelmező szótára/ Tom: 1. 1935. 3o7 p.

5. V. Dal: Tolkovuj szlovar zsvivogo veliko russzkogo jazika /Az élő nagy orosz nyelv értelmező szótára/. Tom I. Moszkva, 1955. 212 p.

6. L. N. Kogan: Hudozslesztvennij vkus. /A művészeti izlés./ "Miszt" Moszkva, 1966. 41 p.

Ez önmagában véve valójában igaz is. /A bevezetőben beszéltünk arról, mennyire különböző normarendszerek érvényesülnek az izlés különböző szféráiban./ Bármennyire tetszetősek is azonban a szerzőnek ezek az érvei, vitatjuk. Kétszeggünk bennük azon egyszerű oknál fogva, mert ha elfogadnánk őket, magunkévá kellene tenni - érveléséből következően - azt is, hogy a művészeteknek /irodalomnak/ nincsenek megkülönböztető specifikus jegyei a természettel és társadalommal szemben.

Másszóval, ha az izlés - ahogyan ez az eddigiekből kiderült - az esztétikai nézetekre, ideálokra alapozott értékelő, ítélkező kategória pl.: a szép és a rut jelenségei felett, ez semmiképpen nem jelentheti azt, hogy ez a szép és rut - még ha egy ideálból táplálkozik is - azonos /azonosan megnyilvánuló, azonosan felismerhető/ a természet, a társadalom és a művészet szférájában, és nincsenek nagyon is megkülönböztető, sajátos jegyei. Hitelesebbnek érezzük ezért V. Razumnűj felfogását, aki - éppen fordítva -, kiemeli az izlés, az esztétikai és a művészeti izlés különbségét, amikor így differenciál: "Az esztétikai izlés az ember ítélkező tudatának eszköze a valóság szép és rut jelenségei fölött ... Sokkal szűkebb kategória a művészeti izlés, mely megfelel közvetlen ítéleteknek és minősítéseknek a művészi alkotások fölött..."⁷

7. V. A. Razumnűj: O horosem hudszesesztvennom vkusze. /A jó művészeti izlésről./ Goszpolitizdat. Moszkva, 1961.
12 és 21 p.

Razumnűj definiálása - az izlés, az esztétikai és művészeti izlés-fogalom szétválasztását illetően - inkább logikusnak tűnik. A művészeti izlés ugyanis valójában csak a művészi alkotásokra vonatkozhat, ezért szűkebb az esztétikai izlésnél. Értéke, szépsége, avagy rutsága viszont a természetnek és a társadalomnak is lehet és van is. Esztétikai értékkel, szépséggel az emberi munkán keresztül a különböző művészeteken kívüli emberi cselekvések is rendelkeznek. Ezért az esztétikai izlés fogalmi köre természetszerűen tágabb. Ebből következően az esztétikai nevelés köre is szélesebb a művészeti-nél.

Nyilvánvalóan következik ebből az is, hogy az esztétikai nevelés nem lehet speciális formája a művészeti izlésnevelésnek, az esztétikai nevelés az egész egyéniség formálásának eszköze. A korszerű művészeti tudat formálása, nevelése és fogalma is természetszerűen szűkebb az egyén, a személyiség egész nevelését felölelő esztétikai törekvéseknél.

Az izlés, az esztétikai, a művészeti izlés /nevelés/ fogalomkülönbségének tisztázására szánt kitérőnk után térjünk újra vissza a további izlést meghatározó törekvések ismertetéséhez. Azoknál a teoretikusoknál tartottunk, akik az izlésnek meghatározó jellegét az értékelésben, az ítéletben találták meg. A művészeti izlését - ebből következően - a művészeti tudat szféráin belül a műalkotások értékelésében, megítélésben. Hasonló felfogásban többen közelítenek az izlés meghatározásához. Lényegében Mesterházi Lajos is, akinek fejtegetése az izlés fo-

galmáról így hangzik: "Izlésnek nevezzük az embernek azt az érzelmi készenlétét /diszpozícióját/, amelynek alapján a jót és rosszat, szépet és a csufat bizonyos rendszerességgel és következetességgel, spontán megkülönbözteti."⁸ Szerinte "az izlés olyan fajta minimumra redukált tudatforma volna az esztétikai ítéletek világában, mint amilyen a lelkiismeret az etikai ítéletek világában. /Vagy az evidencia a gondolkodásban/"⁹ Meghatározása igazolására a klasszikus példát, a Hamletet idézi fel. Itt - írja - az etikai kérdések eldön-
sekor a főhős, Hamlet izlés és lelkiismeret konfliktusával találkozunk. Ebben a szellemben fogalmaz Szabó György is: Az izlés "nem más, mint az esztétikai ítélet alkotásunkban megnyilvánuló szemlélete, melyet a szépről vallott elképze-
lések és fogalmak végsősoron a személyes szépség-eszménnyel kapcsolatos nézetek irányítanak."¹⁰ Mint látható, azok, akik nem azonosítják az izlést az esztétikai ideálokkal, sőt annak értékelő, ítélkező jellegét - mint elsősorban meghatározó jegyét - emelik ki, azok közül is döntő többségben az eszté-
tikai ideálok függvényeként tartják számon az izlés fejlődését. Nem is lehet ez másképpen, hiszen ezek az esztétikai nézetek, ideálok - mint már utaltunk is rá - fontos előfeltételei, je-
lentős összetevői az izlés végső ítélet formájában való megfo-
galmazásának.

8. Mesterházi Lajos: Az izlésről. Kritika, 1963. 11. sz. 23 p.

9. Lásd 7.

10. Szabó György: Izlés és világnézet. Társadalmi Szemle 1966.

6. sz. 53 p.

Igy konkluzióként levonható az eddigiekből, hogy habár van eltérés az egyes szerzők "izlés-definiálásában", ezek egyrésze árnyalati hangsúly-eltolódáson alapul csupán. Ugyanakkor másfelől hangsúlyozni kell azt is, hogy a meghatározások többségére jellemző az izlésnek az egyoldalú, csak a pszichológiai oldalát kiemelő, ezt érvényesítő definíciója - amire már Szabolcsi Miklós is rámutatott a Magyar Tudományos Akadémia első "izlés" vitájában, 1970. november 19-én. Az izlés komplexebb jelenség. Erre figyelmeztet pl. Mácza János is. Ő is az izlés értékelő jellegét emeli ki. "Az izlés - az izlés ítélete azonban - írja - nem közelíthető meg csak művészi-esztétikai aspektusból. Az izlés az emberi viszonyok, a körülvevő természet és társadalmi környezet széles területeire kiterjeszhető"¹¹. Mácza kiemeli az izlés ideológiai - osztályjellegét, mert - ahogyan fogalmazza - az izlés mindig kifejezi az antagonisztikus ideológiák harcát.

Több, elsősorban magyar szerzőre viszont az jellemző, hogy általánosságban foglalkoznak csak az izléssel, s meg sem próbálják a differenciálást. Megítélésünk szerint pedig ez a differenciálás az izlés fogalmát illetően - ismételten hangsúlyozzuk - elengedhetetlen.

11. J. Mácza: Ob eszteticceszkom vkusze. Tri beszedi. Az esztétikai izlésről. "Maladaja Gvargyija", Moszkva, 1963. 15 p.

A komplexitás igényével közelítették az izlés fogalmához többen is, ami tovább motiválja, bővíti azon definíciós törekvéseket, amelynek összegzésére vállalkoztunk. Ám még egyszer hangsúlyozzuk, differenciálatlanul.

Ilyen felfogásban közelített az izlés-fogalomhoz, a Magyar Tudományos Akadémia 1970. novemberi vitájában Szántó Miklós. Igaz, Szántó Miklós korábbi tanulmányai során már utalt rá, hogy munkaközössége "az izlést komplex társadalmi jelenségnek"¹² fogta fel, amely rendkívül összetett, sokféle oldal ellentmondásos egysége. Meggyőződése szerint az izlés szabályozó apparátusként működik az emberben, ezért úgy kell felfogni, mint szakadatlan választást, elutasítást, minősítést és rangsorolást.

A már jelzett 1970-es Akadémiai vitában felszólalva szellemes hasonlattal világította meg korábban kialakított álláspontját. Az izlés, mint a szakadatlan választás, kiemelés, besorolás, elvetés mechanizmusa hasonlít egy fogaskerék rendszer működéséhez, amely az objektív létkörülményektől tart, és áttételekkel kapcsolódik a társadalmi közérzetig, az életeszményig, az ismeretekig, és ezen keresztül befolyásolja a konkrét választást. Nem egyszerű fogaskerék-sor ez, hanem sebességváltó. Vannak olyan fogaskerekek, amelyeknek bekapcsolása hátramennetet kapcsol be, lassít, egészen más áttételekkel jár. Példának

12. Szántó Miklós: A művészi közizlés a szociológus szemével.

Valóság, 1967. 6. szám 2 p.

hozza az urbanizálódásnak, mint társadalmi tényezőnek a folyamatát, amely - felméréseik szerint - jelentős mértékben terheli le - mint élet-helyzetet - a különböző energiákat. Ezért bizonyos rétegeknek a művészetek iránti elvárása csupán mint pihentető, mint élvezeti, mint regeneráló funkció jelentkezik napjainkban.¹³

Az izlés fogalmát legsokoldalubban Szabolcsi Miklósnak és Szerdahelyi Istvánnak sikerült - magyar vonatkozásban - meghatározni. Szabolcsi nem zárt definícióra törekedett. Kiemeli az izlés változékony, fejlődő jellegét, konkrét mivoltát, történetiségét, s azt, hogy az izlés döntő mértékben a mindennapi élet kategóriája. /Ami tehát szerintünk így kimondva vitatható./ Szerinte az izlés meghatározása így hangzik: "Mi az izlés? Pszichológiai oldalról tekintve: értékelő, válogató apparátus, készség, képesség, amely a beérkező /művészettől, környezettől, stb. származó/ élményeket, benyomásokat megszüri, értékeli, általában egymáshoz viszonyítja, elveti, vagy befogadni segíti. Szociológiai oldalról fogalmazva: a befogadás egy mozzanata, a művek recepciójának előfeltétele.

13. Szántó Miklós felszólalása a Magyar Tudományos Akadémia által rendezett vitában az "izlésről". 1970. november 19-én. Kézirat-jegyzőkönyv gyanánt.

Ha pedig esztétikai terminusokkal akarom megragadni, akkor azt mondhatnám, hogy az izlés a műalkotást "bensővé tevő" képesség egy mozzanata, igény bizonyos művek "bensővé tételére", más művek elvetésére. Ilyen szempontból tehát a lukácsi terminológiával élve: a műalkotás "után"-jához tartozik."¹⁴ /Meggjegyezzük - kifejtésére nincs idő -, hogy az alkotás oldaláról, valóban az után-hoz tartozik az izlés, ám a befogadó oldaláról szemlélve elsősorban az előtt-nek /szintén lukácsi terminológia/ van döntő jelentősége, sőt az alatt-nak is meghatározó szerepe lehet olykor a befogadásban./ Szabolcsi tehát aláhuzza, hogy az izlés mennyire összetett, bonyolult tudati jelenség. Az izlés általános voltában, általánosan is érvényes definíciójában mutatja meg annak specifikus művészeti jegyeit is az egyoldalúság kizárásával.

Hogy mennyire nehéz az izlés frappáns, magvas definiálása, azt Miklós Pál is kiemeli, amikor azt fejtegeti, "Hogy az izlésen valami nehezen megfogható, inkább csak nagyjából körülírható dolgot értünk. Az izlésnek nemcsak sok összetevője van, hanem sokféle tartalma is: a köznapi fogalomban gyűjtőfogalomként használjuk, s értünk rajta az említett összetevők mellett váraozást is, ítéletet is, fogékonyságot is /pedig ezek nagyon kü-

14. Szabolcsi Miklós: Szocialista közizlés, szocialista tudat.

Magyar Tudomány, 1971. 2. szám 99 p.

lönböző tényezők: az első szociológiai, a második esztétikai, a harmadik lélektani/, sőt ezek együttesét, esetleg rendszerét is" ¹⁵

Szerdahelyi István történetiségében sokrétűen közelíti meg az izlést: "Az izlés az ember készsége, amely intuitív műveletekkel olyan érzelmi ítéleteket alkot, melyeknek mértékei az egyén eszményei. Ezeket az eszményeket legtávolabbról az egyén anyagi életkörülményei és neveltetése - nevelődése, valamint fizikuma - temperamentuma, legközvetlenebbül pedig életérzése és közérzete, fiziológiailag meghatározott érzelmei alakítják, fejlesztik."¹⁶ A továbbiakban meghatározása utal az izlés kompetenciájára. Szerdahelyi már megkülönbözteti az izlés általános és az esztétikai izlés fogalmát. Hangsúlyozza az esztétikumiban létező objektív törvényszerűségeket, melyek tudomásul vétele nélkül nem beszélhetünk jó művészeti izlésről. Meghatározásában érzelmi ítéletekről beszél - az izlés szubjektív voltát hangsúlyozza -, amelyek kialakításában döntő szerep jut az intuíciónak. Ezzel a megállapítással maradéktalanul nem tudjuk azonosítani magunkat. Anélkül, hogy az érzelem, az intuíció szerepét tagadnánk az izlés ítélet kialakulásában, úgy véljük ezek a kategóriák nem kizárólagosak.

15. Miklós Pál: Izlés-izlésnevelés. Népszabadság 1971. június

16. 7 p.

16. Az izlés sajátosságai: Izlés és kultúra. Tanulmány-gyűjtemény. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 5 p.

Vagyis nem tulajdonítunk az ember izlésítéletében olyan egyed-uralkodó szerepet az intuíciónak, ahogyan azt Szerdahelyi teszi. Korábban pedig már beszéltünk arról, hogy egy döntés, választás, minősítés, ítélet meghozatalában ott munkál az ember addig megtett élet utja, az "előtt", s ebben az életutban nemcsak érzelmi-szubjektív elemek dominálnak. Vagyis az emberi izlés ítélet megszületését nagyban befolyásolja az egyén egész alap- és életbeállítódása, művészeti ítéleteknél recepciós készsége, stb. S ki merné állítani, hogy az az élet és alapbeállítódás csak érzelmi alapokra épül. Tehát, amikor az egyén látszólag érzelmi alapon reagál valamire, mond ítéletet valamiről, abban az ítéletben megnyilvánul egész élettapasztalata, az ítélet tárgyáig megtett életutja.

Ezért érezzük mi az izlést az élettapasztalathoz, meggyőződéshez, a világnézethez közelálló tudati jelenségnek. Ezekben a kategóriákban is mindig egyszerre van jelen az érzelmi, értelmi és a tevékenységi mozzanat.

Végezetül - s ne tűnjék szerénytelenségnek - saját felfogásomról is ejtek néhány szót. Véleményem szerint azok a teoretikusok járnak a helyes úton, akik az izlést összetettségében, komplex jelenségként kezelik. Ugyanakkor azokkal értek egyet, akik e komplexitásból legfontosabb elemként, meghatározóként az izlés ítélet-jellegét emelik ki. Az izlés-fogalom történeti fejlődése már másik előadás tárgya. Éppen ezért itt csak jelezni kívánom, hogy így közelíteni az izlés fogalmához történetileg is indokolt és igazolható.

Hiszen izlésről, mint külön kategóriáról csak akkor beszélhetünk, ha a társadalom olyan választékot tud bocsátani az egyén rendelkezésére, amiből válogathat, ami fölött ítélkezhetik. Ezt a bőséget, ezt a választási lehetőséget az áruteremelő társadalom teremti meg először az ember számára.

Igy közeledett az izlés fogalmához a maga idejében már Kant is, amikor az esztétikai izlés itéletéről ír. Az irodalmi izlésről irt fejtegetéseiben Horváth János is hasonlóképpen nyilatkozik: "Az irodalmi izlés egyéni, vagy közösségi lelkitulajdon, mely elvszerű következetességgel öntudatlan, vagy tudatosan ítél meg, vagy alakít /fogad, vagy létesít/ a tetszés szempontja alá tartozó /esztétikai/ értékeket."¹⁷

Régebbi korok teoretikusait azonban nemcsak a példa kedvéért citálom - és hivatkozhatnék többükre is, ám nem kívánom elvenni következő előadónk kenyerét - hanem mindenekelőtt azért, hogy bemutassam, hogy az izlésnek értékelő-ítéletként való felfogása önmagában tisztán szubjektív megközelítése a fogalomnak.

Példáknál maradva ugyanis Kant azt a fontos társadalmi háttérret hagyja figyelmen kívül az izlés formálásában, melyet L. Schücking, vagy éppen Horváth János már észrevesz, sőt kiemel. Ám a Horváth-féle "lelkitulajdon" definíció éppen olyan idealista végkicsengésüvé válik, mint Kanté és több XVIII-XIX. századi filozófus-esztétáé.

17. Horváth János: Az irodalmi izlésről általában. Tanulmányok.

Akadémiai Kiadó, Bp. 1956. 272 p.

Amikor ugyanis az izlés általános fogalmaként elfogadjuk annak értékelő, ítélkező mivoltát, mint legjellemzőbbet, azonnal hozzá is kell tennünk: az izlés olyan értékelő ítélete az embernek, ill. az emberi közösségeknek, melyet az adott társadalom objektív törvényszerűségei eleve meghatároznak. Más szavakkal az emberek izlése nem önmagában az elvont /steril/ tudat megnyilvánulása; rangsorolása; minősítése, választása, egyszóval értékelése, ítélete a dolgok, a műalkotások felett, hanem az adott környezet, társadalom hatása, a befolyása alatt álló tudaté. Tehát a társadalmilag és történelmileg meghatározott tudati szféráé.

Éppen ebben van az izlés dialektikája. Így lehet az izlés szubjektív és objektív egyszerre, a döntő tényező azonban társadalmi meghatározottsága. Az izlés tehát végsősoron társadalmi-történelmi kategória. Sőt osztály-kategória, hiszen osztályjellege lépten-nyomon kiütkezik a történelem menetében. Már Horváth János - idézett művében - elismeri: "Az izlés leple alatt világnézetek harca folyik." Levin Schücking pedig következetesen hangsúlyozza a társadalmi ráhatások erejét.

Világossá kell tehát lennie számunkra az izlés társadalmi meghatározottságának, ideológiai és osztályjellegének. A művészeti izlés pl. az objektíven meghatározott "készenléttel" válogathat, értékelhet, ítélhet meg művészeti stílusokat, nemeket és műfajokat - az egyedi alkotásokig.

A mi felfogásunkban éppen ezért az izlés meghatározása az alábbiak szerint alakul: Az izlés az emberi tudat olyan értéke, amely társadalmilag és történelmileg, objektíve és szubjektíve meghatározott egyedi és közösségi döntés, ítélet. Művészeti izlés esetében az esztétika törvényszerűségeit is alkalmazni tudó minősítés, ítélet - a jó recepció előfeltétele a műalkotások fölött.

Az egyén és a köz izléséről

Szólnunk kell valamit végezetül az egyének és a köz izlésének különbségéről is. Ha az izlést, egyszerűsített fogalmával élve, válogató, értékelő-készségként, ítéletként fogadjuk el és használjuk, tehát a maga pszichológiai aspektusában fogjuk csak fel elsősorban - jobbra az ember egyéni izlésére vonatkoztathatjuk. Ha már rétegek, osztályok, közösségek izlésállagáról beszélünk, szociológiailag tudjuk leginkább megközelíteni. Vagyis a közösség izlése elsősorban szociológiai kategória, szociológiai fogalom. Ezzel szemben az egyéni izlés elsősorban lélektanilag jobban meghatározott, jobban befolyásolja az ember érzelmi, indulati világa. Ez pedig nemcsak koronként reagál különbözőképpen, nemcsak az ember életének egyes szakaszaiban, - fiatal és öreg korban, jó vagy rosszabb életkörülmények között... - más és más, hanem viszonylag rövid időszakokban is árnyalhatják pl. a hangulatok, az emberre ható, általa jónak, vagy rossznak ítélt benyomások.

L. Kogan írja: "A művészeti izlés nemcsak az esztétikai nézetektől függ, hanem az esztétikai érzésektől is. Néha a mű érzelmi hangulatának egybeesése az egyén befogadó hangulatával segít /vagy zavar/ a mű igazság-tartalmának megítélésében."¹⁸ Ki kell tehát emelni: az egyéni izlés bármennyire is történelmileg és társadalmilag meghatározott tudat döntése, ítélete a művek fölött, színezzhetik érzelmi hangulati elemek is. Tehát az ismereteken tulmenően az emberek izlését befolyásolják a már említett érzelmek: indulatok, különféle hangulati elemek, érzelmi társítások. Az izlés nevelése pl. ezért sem egyszerű dolog. Jó érzéket, tapintatot igényel különösen a felnőtteknél, akiknek izlése egyébként is nehezebben formálható a gyermekek izlésénél. Az egyéni izlés sajátossága ugyanis éppen az is, hogy viszonylag fiatal korban kialakul, és később sokaknál megmerevedhet. Nehezen mozgatható állóvízre hasonlít. Vagyis az izlés fejlődése jóval hamarabb zárul le, mint az ember művelődési vagy világnézeti fejlődése. Az ember késő öregkorában is képes új gondolatok, ismeretek befogadására, de már sokkal kevésbé képes elfogadni új művészi formákat, kifejezéseket. Ezért talán nem túlzás megfogalmazni: az egyén izlése hamarabb öregszik meg, mint maga az egyén, az ember izlése legtöbbször öregebb, mint maga az ember. Csak a szellemileg mindig friss, művelt, tehetséges emberek tudnak a mindennapok művészetével töretlenül együttthaladni. De megcsúsznak, - úgy érzik, - ők sem. Jó példa erre Clara Zetkin híres

18. L. N. Kogan: *Hudozsesztvennij vkus. /A művészeti izlés./*

"Miszl" Moszkva, 1966. 49 p.

viszsaemlékezése Vlagyimir Iljics Leninre, amelyben Lenin így vall erről: "Igen kedves Clara, mi, - mi ketten már csak ilyen öregek vagyunk. Meg kell elégednünk azzal, hogy a forradalomban egyenlőre még fiatalok maradjunk s az első sorokban legyünk. Az új művészettel már nem tudunk lépést tartani. Csak mögötte bukdácsolunk."¹⁹ /Ismeretes, hogy K. Marx is szerette pl. Dumas gróf Monte Christóját, izlését mégsem nevezhetjük sem konzervatívnak, még kevésbé rossznak./

Természetesen Clara Zetkin végülis bebizonyítja, hogy az örök érdeklődő, friss és mozgékony Lenin izlése éppen hogy nem volt öregebb magánál az "embernél". Bár köztudottan többen vádolták ezzel, mert nehezebben oldódott fel pl. Majakovszkij művésztével szemben; "a nagy kommunista, a nagy futuristával szemben". /Majakovszkij egyik korai kötetét így dedikálta Leninnek: "A nagy kommunistának - a nagy futuristának!"/ Persze Lenin szerette Barbusse-t és sokan másokat, akik kortársai voltak, s a későbbiekben megbékélt Majakovszkij egyéniségével is. Összegezve tehát, az egyéni izlés a szociálpszichológia kategóriájába sorolható.

A köz izlése sokkal állandóbb, tartósabb, sőt káros konzerválására is képes egyes rétegek, csoportok művészeti tudatának. A kispolgári művészet, irodalmi tudat szívóssága, szinte regenerálódása a 60-as évek Magyarországon - sőt napjainkban

19. Clara Zetkin: Visszaemlékezések Leninre. Bp. 1957. 18 p.

is - éppen a közizlés viszonylagos állandóságával, konzerváló hatásával is magyarázható. A romantikának, mint irodalmi stílusnak a közkedveltsége /V. Hugo, Dumas, Jókai Mór.../, a fantasztikum, a kalandregény, a krimi, mint műtípusnak hódítása egész rétegeknél /Agatha Christi, Rejtő Jenő - mégha még olyan szocialista eszmei tartalommal telítettek is, mint Berkesi Andrásnál -, a "nyulós" bécsi-operettek /viszont már teljes avitt tartalommal - Kálmán Imre/ és a magyar-nóták "but oszlató" népszerűségükkel egész csoportokat uraltak és részben uralnak még ma is. S ha már csoportok, rétegek, osztályok izlésének átlag irányáról, izlés szintjéről, - mint a közizlés összetevőiről - esik szó, a szociológia eszközével közelíthetjük meg. Az egyén izlése elsősorban tehát szociálpszichológiai, a köz izlése ezzel szemben inkább szociológiai kategória. Természetesen mikor az egyes rétegek, csoportok, osztályok izlés-állagáról, szintjéről, irányáról, összetevőiről beszélünk, nem szabad megfeledkezni arról, hogy végsősoron ez az izlésirány, ez az izlés-állag ezeket a közösségeket /csoport, réteg, osztály.../ alkotó egyéneknek az izléséből összegződik.

A közizlés fogalmát vizsgálva mégsem mondhatjuk ki mechanikusan, hogy sok ember izlése egyenlő a köz izlésével. Nyilván ez is. Azonban minél nagyobb közösség izlésének átlagáról van szó, ez az átlagolás annál durvább lesz, s szintjét, irányát annál nehezebben lehet meghatározni - mint erre már Szabolcsi Miklós is rámutatott. Ezért egy osztály - mely különböző rétegekre, csoportokra bontható maga is -, de különö-

sen a nemzet, a társadalom közizlését csak mint ellentétes összetevők eredőjét foghatjuk fel. Ezért nem egyszerű összege az egyének izlése a köz izlésének, hanem azok sajátos összefüggés-hálózata, strukturája - algebrai nyelven szólva -, a különböző irányokból összefutó összetevők alkotják azt a közös eredőt, melynek neve a köz izlése /közizlés/.

Ezek az összetevők úgy viszonyíthatók az eredőhöz, mint tenger cseppje a tengerhez, mint az emberi sejt az emberhez. A csepp még nem tenger. A sejt még nem ember, de csepp nélkül nincsen tenger, sejt nélkül nincsen ember. S mint hogy a tenger cseppje is csak tengerként, az ember sejtje is csak emberként hasznos, érdekes a természet, a társadalom számára, ugyanúgy az egyéni izlés is csak közizlésként, csoportok, rétegek, osztályok, nemzetek izléseként bírnak jelentőséggel a társadalmak életében. /Ebből nyilvánvalóan nem következhet a téves felfogás, miszerint az egyéni izlés - mivel nem rendelkezik megfelelő társadalmi horderővel - nem tartozik a társadalomra, ebből következően nem szükséges foglalkozni vele. Ha ezen az állásponton volnánk, azokat a relativista polgári teoretikusokat igazolnánk, akik a többezeréves közmondás mögé barikádozva magukat - De gustibus non est disputandum = "Az izlések fölött nem kell vitatkozni" alapon mondanak le a dolgozók, a munkások egyéni izlésének neveléséről, próbálják igazolni az egyéni izlés elmaradottságát./

"Az izlés különféle irányzatai közül az adott korban és társadalomban egy rendszerint uralkodóvá lesz, fölé emelkedik a többinek. Ezt az izlésirányzatot nevezzük az adott kor és társadalom közizlésének. A közizlést az uralkodó osztályok szépe-
érzéke szabja meg; azon belül főként az uralkodó osztály leg-
műveltebb rétegének, értelmiségének - különösképpen a művésze-
ti értelmiségnek - szépségeszménye és alkotó munkája,"²⁰ -
írja Mesterházi Lajos. A Mesterházi-féle fejtegetés a köziz-
lésről azonban csak az osztálytársadalmakra vonatkoztatható
és helytálló. Így a tőkés társadalmakra, ahol pl. közismertek
az olyan törekvések, miszerint az elnyomott osztályok igyekez-
tek meggátolni körükben az uralkodó izlés térhódítását. Jó pél-
da erre a XIX. sz. második felének osztályharcos földmunkás
olvasóköreiben folyó eszmei nevelő munka. Ennek ellenére is-
meretesek azok a hatások, melyek sok esetben napjainkig ki-
sértenek: a színvonaltalanság, a kispolgári életszemlélet meg-
nyilvánulása az izlésben. A közizlés konzerváló tulajdonságá-
val is magyarázható társadalmi jelenséggel állunk szemben.
Már Horváth János rámutatott arra, hogy "Ami valóban új és ere-
deti, soha sehol sem állhat oly egyszerűen a réginek a helyébe,
mintha ott azelőtt semmi sem lett volna; minél komolyabb a ré-
gihez szító műveltség, annál természetesebb, hogy csak ellen-
állva enged." ²¹

20. Mesterházi Lajos: Az izlésről. Kritika 1963. 11. sz. 29 p.

21. Horváth János: Aranytól Adyig. /Irodalmunk és közönsége/
Pallas kiadása. Év nélkül. 44 p.

A közizlés konzerváló, tartósító, hagyományőrző és normaalkotó hatása is közrejátszik tehát ebben. Ez részben természetes is, hiszen ha ez a hagyományozó hatása nem lenne meg az egyén és a köz izlésének, akkor a művészetek, az irodalom napjainkban nem tudná társadalmi méretekben megvalósítani azt a funkcióját, - ahogyan Szabolcsi Miklós erre rámutatott -, hogy a bennük ábrázolt világszemléleti, esztétikai, művészeti, irodalmi tartalmakat, ítéleteket társadalmi, vagy akár réteg, osztályméretekben is, de szétsugározza.

A köz izlése tulajdonságainak elemzésénél még tovább időzhetnénk, idő hiányában azonban erre már nincs mód.